

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας 1300-1839

Ενότητα 12: Το οθωμανικό «παλαιό καθεστώς»

Ελένη Γκαρά

Επίκουρη Καθηγήτρια

Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας

Μυτιλήνη, 2014

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Πίνακας περιεχομένων

1. Στόχοι ενότητας	4
2. Περιεχόμενο ενότητας	4
3. Η ανάδυση των <i>αγιάν</i>	5
4. Τοπάρχες και <i>ντερεμπέηδες</i>	6
5. Η περίπτωση του Αλή πασά.....	8
6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία	9

1. Στόχοι ενότητας

- Να γίνουν κατανοητές οι εξελίξεις που οδήγησαν στην ανάδυση ημιαυτόνομων τοπαρχών στις οθωμανικές επαρχίες του ύστερου 18ου αι.
- Να γίνουν κατανοητές οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες συνέπειες της απώλειας του κεντρικού ελέγχου στις οθωμανικές επαρχίες.

2. Περιεχόμενο ενότητας

- Η ανάδυση των *αγιάν*: Εξελίξεις που οδήγησαν στην ανάδυση ισχυρών προκρίτων-τοπαρχών στις οθωμανικές επαρχίες.
- Τοπάρχες και *ντερεμπέηδες*: Σχέσεις των ισχυρών επαρχιακών προκρίτων-τοπαρχών με το κεντρικό κράτος.
- Η περίπτωση του Αλή πασά: Η πορεία ενός εμβληματικού τοπάρχη από τα επαρχιακά αξιώματα στη σύγκρουση με το αυτοκρατορικό κέντρο.

3. Η ανάδυση των *αγιάν*

Σε αντίθεση με το τιμαριωτικό σύστημα και το περιορισμένο χρονικά σύστημα *ιλτιζάμ*, το σύστημα *μαλικιανέ*, που παραχωρεί τη διά βίου νομή των φόρων στον μισθωτή, οδηγεί στο να περάσουν τα εισοδήματα ολόκληρων περιοχών σε συγκεκριμένα πρόσωπα και οικογένειες για μεγάλο χρονικό διάστημα, σε κάποιες περιπτώσεις και για γενιές.

Τα εισοδήματα από τσιφλίκια και οι ισόβιες φοροεκμισθώσεις αποτέλεσαν τη βάση ανάδειξης πολλών, ίσως των περισσότερων, από τους ισχυρούς προκρίτους-τοπάρχες (*αγιάν*) του 18ου αι.:

- Πολλοί πρόκριτοι (*αγιάν*) είναι ταυτόχρονα και μισθωτές επαρχιακών προσόδων.
- Συνδέονται με πελατειακές σχέσεις με τους μεγάλες οικογένειες της Κωνσταντινούπολης και τις εκεί πολιτικές φατρίες.

Ειδικότερα:

- Παρότι το κεντρικό κράτος διατηρεί το δικαίωμα ελέγχου του τρόπου φορολόγησης των υπηκόων και ενθαρρύνει την υποβολή παραπόνων στο αυτοκρατορικό συμβούλιο, ο έλεγχος του πληθυσμού, ιδίως του αγροτικού, από τους φορομισθωτές-διοικητές είναι πολύ αποτελεσματικότερος απ' ό,τι στο παρελθόν και η εκμετάλλευσή του μέσω υπερβολικής φορολόγησης ή αγγαρειών πολύ πιο εύκολη.
- Η φορολογική και διοικητική εξάρτηση του αγροτικού πληθυσμού από τους φορομισθωτές δίνει στους τελευταίους την ευκαιρία να συγκροτήσουν ακόμα μεγαλύτερες γαιοκτησίες (*τσιφλίκια*), παίρνοντας τη γη καταχρεωμένων χωρικών, εκμεταλλεζόμενοι γαίες που έχουν εγκαταλειφθεί ή/και μετατρέποντας με τη βία τους καλλιεργητές σε κολίγους.

4. Τοπάρχες και ντερεμπέηδες

Στο βαθμό που το δικαίωμα σε φορολογικά εισοδήματα είναι άμεσα συνδεδεμένο με την άσκηση εκτελεστικής εξουσίας, οι φορομισθωτές ασκούν τη διοίκηση στις περιοχές που ελέγχουν και συγκροτούν ένοπλες ακολουθίες, με αποτέλεσμα να μετατραπούν σε τοπάρχες (γνωστοί ως ντερεμπέηδες στη Μικρά Ασία). Όπως σημειώνει ο Μπρους ΜακΓκάουαν, «υπήρχε στις τελευταίες δεκαετίες του [18ου] αιώνα ημιφεουδαλική ιεραρχία μεγαλύτερων και μικρότερων οικογενειών αγιάνηδων με πέντε-έξι πολύ μεγάλες οικογένειες στην κορυφή».¹

Το Β΄ μισό του 18ου αι. οι περισσότερες οθωμανικές επαρχίες βρίσκονται υπό τον έλεγχο προκρίτων-τοπαρχών που:

- δεν ακολουθούν απαραίτητα τις επιταγές ή την πολιτική της κεντρικής κυβέρνησης,
- συγκρούονται μεταξύ τους για τα αξιώματα της επαρχιακής διοίκησης (συχνές οι ένοπλες συγκρούσεις),
- συγκρούονται κατά καιρούς με τις κεντρικές αρχές και περνούν εναλλάξ από το ρόλο του νομιμόφρονος αξιωματούχου σε εκείνον του εξεγερμένου.

Η κορυφαία στιγμή της ισχύος των προκρίτων-τοπαρχών έρχεται στο πλαίσιο της πολιτικής κρίσης που ακολούθησε την καθαίρεση του Σελίμ Γ΄ (Μάιος 1807). Μια ομάδα τέτοιων προκρίτων υπό την ηγεσία του Μουσταφά πασά Μπαιρακτάρη συνασπίστηκαν και βάδισαν με τα στρατεύματά τους προς την πρωτεύουσα για να επαναφέρουν τον Σελίμ στον θρόνο. Δεν το κατόρθωσαν, γιατί εντωμεταξύ ο Σελίμ είχε εκτελεστεί, αλλά απαίτησαν και πέτυχαν την καθαίρεση του πρόσφατα ενθρονισθέντος Μουσταφά Δ΄ και την ενθρόνιση του Μαχμούτ Β΄. Απαίτησαν επίσης και πέτυχαν να δεχθεί επίσημα (Οκτώβριος 1808) ο νέος σουλτάνος μια συμβολαϊκού τύπου συμφωνία μαζί τους, το λεγόμενο «σύμφωνο συμμαχίας» (*σενέτ-ι ιττιφάκ*), το οποίο προέβλεπε:

- αναγνώριση της αυτονομίας των *αγιάν*,
- κληρονομικά δικαιώματα στις ισόβιες φοροεκμισθώσεις, με αντάλλαγμα:
- την υποστήριξη του σουλτάνου,
- τη συμμετοχή των στρατευμάτων των *αγιάν* στον πόλεμο.

¹ B. McGowan, «Η εποχή των αγιάνηδων». Στο H. İnalçık και D. Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τ. Β΄: 1600-1914*, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2011, σ. 292.

Ο Μουσταφά πασάς Μπαϊρακτάρης διορίστηκε μεγάλος Βεζίρης. Ένα μήνα μετά ξέσπασε νέα εξέγερση γενιτσάρων, ο Μουσταφά πασάς σκοτώθηκε και το «σύμφωνο συμμαχίας» πρακτικά έχασε κάθε νόημα.

5. Η περίπτωση του Αλή πασά

Ένας από τους πιο γνωστούς τοπάρχες των Βαλκανίων ήταν ο Αλή πασάς Τεπελενλής που, με έδρα τα Ιωάννινα, κατόρθωσε να θέσει υπό τον έλεγχό του με διάφορους τρόπους σχεδόν ολόκληρη την ελλαδική ενδοχώρα. Η δύναμη του Αλή πασά βασίστηκε

- στα διοικητικά αξιώματα που έλαβε ο ίδιος και οι γιοι του,
- στην αγορά φοροεκμισθώσεων,
- στη συγκρότηση μεγάλης γαιοκτησίας με νόμιμους και παράνομους τρόπους.

Πάνω απ' όλα, όμως, η δύναμη του Αλή πασά στηρίχθηκε στο ότι μπόρεσε να επιβάλει το δικό του μονοπώλιο της βίας στην επικράτεια που έλεγε.

Όπως επισημαίνει ο Βασίλης Παναγιωτόπουλος, ο Αλή πασάς «διοίκησε σαν ηγεμόνας και διαχειρίστηκε τη γαιοκτησία και τα οικονομικά των 'υποτελών' του, χριστιανών και μουσουλμάνων, ληστρικά και ταυτόχρονα πατερναλιστικά, σε βαθμό που κάθε έννοια νομιμότητας, ακόμη και εντός τους οθωμανικού δικαιοσύνη, να μην έχει κανένα νόημα για τις πράξεις του [...]».²

Επιπλέον ανέπτυξε συστηματικές επαφές με τους Γάλλους, τους Άγγλους και τους Ρώσους, και επωφελήθηκε από τη διεθνή συγκυρία για να επεκτείνει την επικράτειά του.

Η άρνησή του να υπακούσει σε σουλτανική διαταγή και να μεταβεί στην Κωνσταντινούπολη το 1820 επισφράγισε τη ρήξη του με την Υψηλή Πύλη, η οποία στράφηκε στρατιωτικά εναντίον του. Το 1822 ο Αλή πασάς σκοτώθηκε και το κεφάλι του στάλθηκε στην Κωνσταντινούπολη.

² Β. Παναγιωτόπουλος, «Ένα δοκίμιο για τον Αλή πασά». Εισαγωγή στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Αρχείο Αλή πασά Γενναδείου Βιβλιοθήκης*, τ. Δ', Αθήνα: ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2009, σ. 20.

6. Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Jelavich, Barbara, *Ιστορία των Βαλκανίων Ι: 18ος-19ος αιώνας*, μτφρ. Χ. Δεληστάθη, Αθήνα: Πολύτροπον, 2006.
- McGowan, Bruce, «Η εποχή των αγιάνηδων». Στο Η. İnalcık και D. Quataert (επιμ.), *Οικονομική και κοινωνική ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τ. Β΄: 1600-1914*, μτφρ. Μ. Δημητριάδου, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2011, σ. 253-386.
- Παναγιωτόπουλος, Βασίλης, «Ένα δοκίμιο για τον Αλή πασά». Εισαγωγή στο Β. Παναγιωτόπουλος (επιμ.), *Αρχείο Αλή πασά Γενναδείου Βιβλιοθήκης, τ. Δ΄*, Αθήνα: ΙΝΕ/ΕΙΕ, 2009, σ. 15-148.
- Quataert, Donald, *Η Οθωμανική Αυτοκρατορία: οι τελευταίοι αιώνες 1700-1922*, μτφρ. Μ. Σαρηγιάννης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2006.
- Zürcher, Erik J., *Σύγχρονη ιστορία της Τουρκίας*, μτφρ. Β. Κεχριώτης, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 2004.